

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ У ВИКОРИСТАННІ МЕТОДУ КАЗКОТЕРАПІЇ В РОБОТІ З ДІТЬМИ

Бородіна О. С.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціально-реабілітаційних технологій
Житомирський економіко-гуманітарний інститут
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
вул. Вільський Шлях, 18, Житомир, Україна
orcid.org/0000-0002-2777-2508
borodina0202@gmail.com*

Кузьменко В. Й.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціально-реабілітаційних технологій
Житомирський економіко-гуманітарний інститут
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
вул. Вільський Шлях, 18, Житомир, Україна
orcid.org/0000-0002-2751-5421
Sirenko_serge@i.ua*

Ключові слова: казка,
арт-терапія, лялькотерапія,
пісочна терапія,
казкотерапевтична
діагностика, психолого-
педагогічна діагностика.

У статті узагальнено поняття «казкотерапія» як спосіб психолого-педагогічного впливу на особистість, який, застосовуючи метафоричні можливості казки, сприяє розвитку уяви, самосвідомості, креативності, взаємодії з навколишнім світом, довірливим і близьким стосункам з рідними, звільненню від комплексів і страхів.

Вказано стани, які потребують діагностики, реабілітації, корекції за допомогою казкотерапії, серед яких – проблеми у навчанні, розвиток творчого хисту і свідомості, інтеграція у соціум, взаємодія з навколишнім середовищем, страх, нервовий тік, прояв агресії, комплекси, енурез.

Встановлено, що за своєю структурою, враховуючи дитячі проблеми, казки бувають для дітей з: фобіями, відчуттям страху; сімейними проблемами; гіперактивністю і агресивністю.

З'ясовано принципи, яких необхідно дотримуватись у використанні методу казкотерапії: креативності, актуальності, завуальованості, самостійності, відповідності, усвідомлення, індивідуальності.

Шляхом аналізу наукової літератури з'ясовано, що в основі застосування казкотерапії перебувають такі типи казок: фольклорна (сюжет містить інформацію: про магію, тварин, побут, трансформації, жахіття), літературна (містить вигаданий твір, що наслідує фольклорну казку або містить нефольклорні сюжети, належить конкретному автору та чинить терапевтичний і корекційний впливи), дидактична (пропонує виконати низку різноманітних завдань), психокорекційна (сприяє корекції відхилень чи незначних проблем у поведінці), психотерапевтична (сприяє обмірковуванню подій, стимулює особистісне зростання).

Зазначено, що в основі використання казкотерапії знаходять такі методи: розповідь і вигадання казки (основною рекомендацією є розповідь казки, а не її читання), малювання казки (відображення на папері емоцій і почуттів, які не розкривають під час бесіди; необхідність враховувати вибір кольору і техніки виконання малюнку), виготовлення

ляльок (розвивається концентрація уваги, уяви, дрібна моторика рук), казкотерапевтична діагностика (дозволяє з'ясувати наявність проблем, конфліктних ситуацій, комплексів), пісочна терапія (знімає нервові напруження, покращує координацію рухів, дрібну моторику й орієнтування в просторі).

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT IN THE USE OF FAIRYTALE THERAPY IN WORK WITH CHILDREN

Borodina O. S.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Social-rehabilitation Technologies
Zhytomyr Institute of Economics and Humanities
of Open International University of Human Development "Ukraine"
Vilsky Shliakh str., 18, Zhytomyr, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2777-2508
borodina0202@gmail.com*

Kuzmenko V. Y.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Social-rehabilitation Technologies
Zhytomyr Institute of Economics and Humanities
of Open International University of Human Development "Ukraine"
Vilsky Shliakh str., 18, Zhytomyr, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2751-5421
Sirenko_serge@i.ua*

Key words: *fairy tale, art therapy, puppet therapy, sand therapy, fairy tale therapy diagnostics, psychological and pedagogical diagnostics.*

The article summarizes the concept of "fairy tale therapy" as a way of psychological and pedagogical influence on the individual, which using metaphorical possibilities of fairy tales, promotes imagination, self-awareness, creativity, interaction with the world, trusting, close relationships with relatives, liberation from complexes and fears.

The conditions that need diagnosis, rehabilitation, correction with the help of fairy tale therapy are indicated, including: learning problems, development of creative flair and consciousness, integration into society, interaction with the environment, fear, nervousness, aggression, complexes, enuresis.

It is established that according to their structure, taking into account children's problems, fairy tales are for: children who have phobias or feel fear; children with family; hyperactive and aggressive children.

The principles of which must be followed in the use of the method of fairy tale therapy are clarified: creativity, relevance, veiling, independence, relevance, awareness, individuality.

By analyzing the scientific literature, it was found that the application of fairy tale therapy is based on the following types of fairy tales: folk (folk) (the plot of such tales contains information: about magic, animals, life, transformation, horror), literary (artistic, authorial) (contains fictional) a work that imitates a folk tale or contains non-folklore plots, belongs to a specific author and has therapeutic and corrective effects), didactic (offers to perform a number of different tasks, go through the maze that leads the protagonist to success, finish line), psychocorrective veiled, unobtrusive and mild influence is designed to help correct deviations or minor problems in the child's behaviour), psychotherapeutic (helps to reflect on events that stimulate personal growth of the child).

It is noted that the use of fairy tale therapy is based on the following methods: storytelling and inventing a fairy tale (the main recommendation is to tell a fairy tale, not reading it), drawing a fairy tale (reflected on paper emotions and feelings that do not reveal during the story or difficult to describe in words or choose the right; pay attention to the choice of colour and technique of drawing), making dolls (developing concentration, imagination, fine motor skills), fairy-tale diagnosis (allows you to find out if the child has problems, conflict situations, complexes, etc.), sand therapy (relieves internal nervous tension, improves mood, develops imagination, memory, thinking, self-knowledge, reveals individuality, promotes self-actualization and self-expression, development of coordination of movements, improves fine motor skills and orientation in space, positive communication, emotional satisfaction).

Постановка проблеми. У сучасних літературних джерелах пропонуються різноманітні методи роботи з дітьми, серед яких – метод казкотерапії. Науковцями здійснено дослідження і вивчення різних аспектів казкотерапії, серед яких – визначення поняття «казкотерапія» і методичні рекомендації із застосування казки (Ю. Алімова, О. Бреусенко-Кузнєцов, О. Мартиненко, Л. Терлецька, Р. Ткач та інші); застосування казки у психотерапевтичній практиці (М. Арпентьєва, І. Вачкова, А. Гнездилов, Х. Дікман, Т. Зінкевич-Євстигнеєва, К. Юнг та інші); вплив казки на різних вікових періодах (Ю. Лазаревська, А. Фрадинська та інші); функціональні особливості казок і механізми впливу на особистість (О. Сухарев та інші).

У науковій літературі наявна значна кількість інформації про те, якою повинна бути казкотерапія для дітей і водночас недостатня кількість матеріалу про те, яким має бути фахівець, який її буде здійснювати. Інформація про знання, уміння і навички, якими повинен володіти відповідний спеціаліст, теж є актуальною. Прийнято вважати, що використовувати казкотерапію у своїй професійній діяльності мають психологи, педагоги, педагоги з корекційною і спеціальною освітою. Проте з огляду на той факт, що такий метод є доступним у практичному використанні, такими фахівцями можуть бути і соціальні працівники, реабілітологи, навіть батьки для своїх дітей можуть стати фахівцями у проведенні казкотерапії. Головне – бути компетентним спеціалістом, який володіє відповідними знаннями, уміннями і навичками, дотримується правил і рекомендацій у використанні методу казкотерапії.

Мета статті полягає у визначенні теоретичних і практичних засад казкотерапії з урахуванням психолого-педагогічного аспекту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Казкотерапія – це спосіб психолого-педагогічного впливу на особистість, який, застосовуючи метафоричні можливості казки, сприяє розвитку уяви, самосвідомості, креативності, взаємодії з навколишнім світом,

довірливим стосункам з рідними і близькими людьми, звільненню від комплексів і страхів.

Суть методу казкотерапії полягає в терапевтично-педагогічному і терапевтично-психологічному впливах казкою. Ефект від своєчасної розповіді казки дитині дорівнює у психолого-педагогічній і соціальній реабілітації консультації дорослого у психолога. Різниця полягає в тому, що дитина на свідомому і підсвідомому рівнях не повинна вголос робити висновки і аналізувати те, що вона відчуває.

Діагностика, реабілітація і корекція різних станів (проблеми у навчанні, розвиток творчого хисту і свідомості, інтеграція у соціум, взаємодія з навколишнім середовищем, страх, нервовий тік, прояв агресії, комплекси, енурез) у дитини під час казкотерапії відбувається через вибір казкового персонажа, його поведінку, характеристики дій. Тобто те, про що дитина не змогла б сказати дорослому, обов'язково знайде свій прояв через уявного (вигаданого) казкового персонажа.

Створення терапевтичного ефекту від казкотерапії полягає в тому, що: дитина вибирає казкового героя, максимально подібного до неї (стать, вік, характер, зовнішність, ім'я); опис життєвого шляху героя в казці максимально тотожний з дитячим; для виходу з конфліктної ситуації її опис має бути подібним і реалістичним до тієї проблеми, що сталась у дитини; пошук і знаходження казковим персонажем виходу з проблемної ситуації; розгляд різних варіантів розвитку ситуації і виходу з неї, процес коментування і висновків повинен відбуватися із залученням дитини.

Порівняння себе з казковим героєм, трансформування своїх почуттів і переживань дозволяє дитині побачити і зрозуміти, що вона така не одна, схожі ситуації є і в інших. Запропоновані дитині при цьому шляхи вирішення проблемних ситуацій дозволяють посилити віру особистості у себе і відчувати психологічну і моральну підтримку.

За структурою казки бувають для дітей: з фобіями або відчуттям страху (темряви, лікарів тощо); із сімейними проблемами (розлучення батьків, поява нових членів сім'ї, випадки всиновлення

(встановлення опіки), позбавлення батьківських прав і перебування в дитячих будинках, інтернатах тощо); з гіперактивністю і агресивністю.

Використовуючи метод казкотерапії, необхідно дотримуватись принципів: креативності (не надавати заздалегідь готової і правильної відповіді, використовуючи метод аналізу, дитина самостійно або ж з допомогою дорослого приїде до неї); актуальності (актуальна і зрозуміла інформація, яка повністю або частково відтворює життєву проблемну ситуацію); завуальованості (проблемна ситуація не озвучена прямо, а замаскована, максимально реалістична і подібна до життєвої); самостійності (дитина самостійно простежує і буде причинно-наслідкові зв'язки, для цього побудовані ситуації і сформульовані питання лише спонукають до цього; професійність і високий рівень компетентності фахівця проявляється в тому, що він не нав'язує власну думку, а допомагає у створенні своєї); відповідності (вибір казки повинен здійснюватись з урахуванням статевих і вікових особливостей і вподобань дитини); усвідомлення дійсності (розмежування дитиною реальності від казкової дійсності; розуміння, що казкові надможливості і спецефекти можливі лише в казках і нічого спільного з реальним життям не мають, головна роль дорослого – не перестаратись з їх вибором і кількістю); індивідуальності (кожна дитина – це особистість та індивідуальність, для кожного потрібен особливий підхід, індивідуальний підбір казки і проблемної ситуації в ній; теж саме стосується і виходу з неї та знаходження шляхів вирішення).

В основі застосування казкотерапії перебувають такі типи казок, серед яких – фольклорна, літературна, дидактична, психологокорекційна, психологотерапевтична. Фольклорна (народна) казка [5; 6] (жанр усної і письмової народної творчості, що має вигаданий сюжет, в основному в формі прози; сюжет таких казок містить інформацію про магію, саме чарівні казки наділені можливістю перенести дитину у світ надзвичайних пригод і чар, де панують феї, магичні істоти, чарівні палички і всі вони є втіленням добра, що протистойть злу; про тварин, з огляду на той факт, що діти (до п'яти років) часто асоціюють себе з тваринами і намагаються бути схожими на них, саме такі казки будуть найбільш доступними і зрозумілими; побутовий сюжет актуальний для підлітків, адже не лише розглядає складнощі сімейного життя, а й пропонує шляхи вирішення конфліктних ситуацій, показує, як мають виглядати здорові сімейні стосунки та що робити, аби цього досягти); сюжет про трансформації ідеально підходить для особистостей з низькою самооцінкою, не впевнених у собі або ж усиновлених дітей (перебувають під опікою); про жажіття (баба-яга,

відьми, вампіри тощо), відтворення і проживання таких ситуацій допомагає дітям звільнитись від нагромадженої напруги і оволодіти новими варіантами ставлення до проблем і їх вирішення.

Літературна (художня) казка – вигаданий твір, що наслідує фольклорну казку або містить нефольклорні сюжети, належить конкретному автору і чинить педагогічний, психотерапевтичний і психокорекційний вплив [5; 6].

Дидактична казка пропонує виконати низку різноманітних завдань (квест), пройти лабіринт і все це у вигляді казки, де в ролі головного героя виступає дитина, яка, долаючи перешкоди (вирішуючи завдання, наприклад математичні тощо), веде головного героя до успіху, фінішної прямої [4; 7].

Психокорекційна казка за рахунок принципу завуальованості, завдяки ненав'язливому і м'якому впливу покликана сприяти корекції відхилень чи незначних проблем у поведінці дитини. Алгоритм дій у разі створення психокорекційної казки виглядає таким чином: вибір казкового персонажу, який має такий саме вік, стать, характер і максимально схожий і близький дитині та водночас відрізняється; характеристику життєвої історії вибраного казкового персонажу потрібно організувати таким чином, щоб дитина зрозуміла схожість з власним життям; створення проблемної ситуації для казкового персонажу, схожої на ту, в якій опинилась дитина, при цьому емоції і почуття ідентичні тим, що відчуває дитина; казковий персонаж за допомогою дитини усвідомлює власні помилки і стає на правильний шлях, крім того, разом з дитиною потрібно знайти спосіб вирішення (краще декілька його варіантів) проблемної ситуації для казкового персонажу.

Психотерапевтична казка допомагає дитині побачити проблемну ситуацію з іншого ракурсу, відкрити прихований зміст подій. Сприяє обмірковуванню подій, що стимулює особистісне зростання дитини.

В основі використання казкотерапії знаходять методи: розповідь і вигадання казки, малювання казки, виготовлення ляльок, казкотерапевтичну діагностику, пісочну терапію.

Метод розповіді і вигадання казки володіє педагогічним, психологічним і терапевтичним впливом. Щоб не позбавляти себе можливості вести спостереження за поведінкою дитини під час заняття, казку рекомендується розповідати, а не читати. Дорослому не варто самостійно здійснювати процес розповіді казки, долучати можна і дитину, особливо якщо вона проявляє ініціативу, або ж навіть наділяти роллю оповідача. Це ще й ефективний спосіб діагностувати психолого-педагогічний стан дитини (завдяки манері говорити, особливостям власного бачення сюжету

казки, розвитку подій, реакції на запитання, характеру відповіді, інтонації голосу, виразу обличчя, рівню самостійності), дізнатись більше про внутрішній емоційний стан, який може і не проявлятися у поведінці дитини.

Метод малювання казки передбачає, що за допомогою техніки малювання дитина зможе виразити на папері ті емоції і почуття, які не розкриває під час розповіді або ж важко описати словами чи підібрати потрібні. Звичайно, не варто очікувати, що дитина буде творити шедеври мистецтва і це навіть не головне, фокус уваги повинен бути зосереджений на виборі кольору (переважання темних кольорів свідчить про негативні емоції, замкнутість, депресію, стрес), адже саме кольорова палітра може нам розповісти про особистість дитини, індивідуальність її характеру, проблемні ситуації, сімейні стосунки. Слід враховувати і техніку виконання малюнку: це і натиск олівця (сильний – свідчить про тривожність і переживання, агресію; слабкий – вказує на психологічну і емоційну нестійкість і невпевненість), корекція малюнку під час його виконання (свідчить про невпевненість, імпульсивну зміну думки, настрою), організація малюнку (порядок і характер розташування ключових героїв і їх зображення, наявність або відсутність допоміжних елементів), поза і вираз обличчя героїв, характер розташування малюнку на папері (вгорі – завищена самооцінка, внизу – невпевненість і низька самооцінка, посередині – гармонійна особистість).

Метод виготовлення ляльок [2] є найбільш складним і відповідальним як у підготовці, так і у виконанні. У процесі виготовлення ляльки розвивається концентрація уваги, уяви, дрібна моторика рук. За допомогою створених ляльок можна відтворити казку з дотриманням вимог: голос і мова адаптовані під внутрішній складник характеру казково-лялькового персонажу, рухи лялькою мають відповідати змісту фраз і інтонацій, керувати лялькою (мовою, звуками) повинна дитина. Виготовлення ляльки допомагає зняти стрес і нервово-психологічне напруження, подолати психологічні травми, моделювання позитивного психоемоційного стану і адекватної самооцінки і гармонізації особистості.

Метод казкотерапевтичної діагностики дозволяє, використовуючи розповідь казки, ляльки або процесу її виготовлення, з'ясувати наявність у дитини проблем, конфліктів, комплексів тощо. Застосовуючи метод лялькотерапії у діагностиці психологічного стану дитини, зважаючи на те, що саме нас цікавить, потрібно вибирати різноманітні варіанти ляльок: красиві, з великими очима, гарним і густим волоссям, довгими віями, такі ляльки використовують під час першого знайомства з дитиною. Або ж навпаки, некрасиві ляльки допоможуть з'ясувати рівень проблем і страхів.

Виготовлення ляльки у процесі казкотерапевтичної діагностики проводять з метою виявити більш глибокі почуття, страхи і проблеми. Для виготовлення ляльки вибирають різноманітний матеріал, це може бути як тканина (фетр), так і фоаміран, папір, пластилін, тісто тощо. Виготовлену власноруч ляльку використовують у ролі казкового персонажу під час розповіді казки. Важливим моментом у діагностиці є той факт, що дитина говорить вустами ляльки, вкладаючи в неї свої думки, почуття та емоції.

Дозволяйте дитині фантазувати, інколи дитина може вигадувати інших казкових героїв або ж додаткових, змінювати хід розвитку сценарію або запропонувати свій фінал. За допомогою магнітного або лялькового театру комбінувати героїв і тим самим створювати власну казкову історію.

Метод пісочної терапії [1] чинить ефективний діагностичний і корекційний вплив на психологічний розвиток і дозволяє працювати з різновіковими категоріями дітей. Засобами пісочної терапії можуть бути сухий пісок (з дотриманням усіх гігієнічних вимог: екологічність, чистота, термообробка), мокрий пісок та його аналог – кінетичний. Для застосування цього методу необов'язково використовувати пісочницю на дитячому майданчику, аналог такої (мініваріант) можна зробити і в закритому приміщенні, дотримуючись правил і норм з розміщення і наповнення. В основі використання методу пісочної терапії є різноманітні види пісочниць: юнгіанська (обов'язковими елементами є набір іграшок, формочок) [3], світлова, інтерактивна.

Використання пісочної терапії допомагає: знімати внутрішнє нервово напруження, покращувати настрій, розвивати уяву, мислення, самопізнання, розкривати індивідуальність, сприяє актуалізації себе і самовисловлюванню, розвитку координації рухів, покращувати дрібну моторику та орієнтування в просторі, позитивній комунікації, отриманню емоційного задоволення.

Використання методу казкотерапії буде ефективнішим, якщо супроводжуватиметься дотриманням таких рекомендацій: читання казки за вибором дитини вголос; необхідно перебувати безпосередньо навпроти дитини, це потрібно для здійснення обміну поглядами, спостереження за емоціями, мімікою і жестами – все це вказує на захопленість дитини розповіддю казки або їй нецікаво; під час читання, розповіді важливо транслювати істинно правдиві почуття та емоції; не варто поспішати; необхідно робити логічні паузи, але не допускається використання тривалих пауз; залишати місце для власних коментарів і коментарів дитини.

Під час розповіді чи читання казки потрібно враховувати власний стан: якщо ви поспішаєте або ж схвильовані, емоційно не стійкі, то і використання методу казкотерапії варто відкласти. Адже діти відчують невідповідність слів і обра-

зів, інтонацій і міміки, а психологічно-емоційний стан дорослого (занепокоєння, тривожність) передається дитині. Дорослий не просто читає текст казки, а робить це емоційно та інтонаційно. Це не лише зробить насиченою і цікавою казку, а й дозволить повністю зануритись у розповідь.

Варто максимально залучати дитину, не надавайте їй ролі пасивного слухача, слід максимально активізувати її участь під час читання казки. З огляду на вік і можливості дитини запитувати: де знаходиться той чи інший персонаж, поступово ускладнюючи завдання, попросити показати, що, крім головних героїв, зображено на ілюстраціях; у дітей старшого віку варто просити не лише показувати, а й озвучувати все те, що вони показують; якщо казка читається з дитиною вже неодноразово, можна просити доповнити речення.

Висновки. Проведений аналіз наукової літератури дає можливість з огляду на психолого-педагогічний аспект (вікові особливості, характер, темперамент, суть проблематики) визначити теоретичні (типи казок і методи, що використовуються у казкотерапії) і практичні (принципи і рекомендації з використання) засади казкотерапії. Одним із перспективних завдань вищої освіти повинне бути розширення кола фахівців, що можуть використовувати казкотерапію (як один з доступних методів) під час професійної діяльності (такими можуть бути всі спеціалісти, що безпосередньо працюють з дітьми і навіть дорослими), та забезпечення їх необхідними знаннями, уміннями і навичками, що своєю чергою сприятиме формуванню і вдосконаленню високого рівня професійної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабенко Т., Зинкевич-Евстигнеева Т. Практикум по сказкотерапии. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 315 с.
2. Гребенщикова Л.Г. Основы лялькотерапии. Галерея ляльок. Санкт-Петербург : Мова, 2007. 80 с.
3. Дикманн Х. Юнгианский анализ волшебных сказок. Сказание и иносказание. Санкт-Петербург : Академический проект, 2000. 256 с.
4. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Формы и методы работы со сказками. Санкт-Петербург : Речь, 2008. 240 с.
5. Зінченко В.П. Слово та особистісне буття. *Психологія і особистість*. 2013. № 2. С. 6–12.
6. Кабачек О. Как страшное сделать нестрашным, или Зачем сочиняют с детьми сказки. *Домашняя школьная библиотека*. 2003. № 3. С. 34–36.
7. Кудзілов Д.Б., Зінкевич-Євстигнєєва Т.Д. Психодіагностика через малюнок у казкотерапії. Санкт-Петербург : Мова, 2003. 146 с.

REFERENCES

1. Grabenko, T., Zinkevich-Evstigneeva, T. (2001). *Praktikum po skazkotterapii* [Workshop on fairy tale therapy]. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].
2. Grebenshchikova, L.Gh. (2007). *Osnovy ljaljkoterapiji. Ghalereja ljaljok* [Basics of puppet therapy. Gallery dolls]. Sankt-Peterburg: Mova [in Russian].
3. Dikmann, Kh. (2000). *Yungianskiy analiz volshebnykh skazok. Skazanie i inoskazanie* [Jungian analysis of fairy tales. Legend and allegory]. Sankt-Peterburg: Akademicheskiiy proekt [in Russian].
4. Zinkevich-Evstegneeva, T.D. (2008). *Formy i metody raboty so skazkami* [Forms and methods of working with fairy tales]. Sankt-Peterburg: Rech' [in Russian].
5. Zinchenko, V.P. (2013). Slovo ta osobystisne buttja [Word and personal existence]. *Psykhologhija i osobystistj*. Vol. 2. Pp. 6–12.
6. Kabachek, O. (2003). Kak strashnoe sdelat' nestrashnym, ili zachem sochinyat' s det'mi skazki [How to make the scary fearless, or why compose fairy tales with children]. *Domashnyaya shkol'naya biblioteka*. Vol. 3. Pp. 34–36.
7. Kudzilov, D.B., Zinkevych-Jevstyghnjejeva, T.D. (2003). *Psykhodiagnostyka cherez maljunok u kazkototerapiji* [Psychodiagnostics through drawing in fairy tale therapy]. Sankt-Peterburgh: Mova [in Russian].